

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ

Δυὸ εἶναι οἱ βασικὲς κατευθύνσεις τοῦ συγχρόνου ὑπαρξισμοῦ. Ἡ πρώτη προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Kierkegaard καὶ ἐκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν Karl Jaspers. Βασικὴ τῆς γνώρισμα εἶναι ἡ ἀνοιχτὴ ἀντίθεσή της πρὸς τὴν ἰδέα κάθε συστήματος. Ἡ δεύτερη προσπαθεῖ νὰ θεμελιώσῃ μιὰ φιλοσοφία τοῦ εἶναι, μιὰ ὄντολογία καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση δουλεύουν φιλόσοφοι, ὅπως ὁ Martin Heidegger καὶ ὁ J.—P. Sartre. Ὅσο γιὰ τὸν Gabriel Marcel, αὐτὸς βρίσκεται ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἀντιλήψεις καὶ προσπαθεῖ νὰ συγκροτήσῃ μιὰ φιλοσοφία, ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς οὐσιώδεις ἀπαιτήσεις τοῦ ἀνθρώπου «μὲ βάση τὴν ἀνάγκη τοῦ Ἀπολύτου, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ πιὸ σταθερὸ καὶ τὸ πιὸ βαθὺ γνώρισμά του»¹. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀναλύομε πρῶτα τὴν ὑπαρξιστικὴν φιλοσοφία τοῦ Karl Jaspers, ποὺ εἶναι ὁ κυριώτερος κληρονόμος τῆς σκέψης τοῦ Kierkegaard, γιὰ νὰ ἀσχοληθοῦμε κατόπιν μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Gabriel Marcel, ποὺ χρησιμεύει σὰν ἐνδιάμεσος σταθμὸς καὶ τέλος μὲ τὴν φιλοσοφία τοῦ Martin Heidegger καὶ τοῦ J.—P. Sartre, ποὺ ἀκολουθοῦν μιὰ ξεχωριστὴ καὶ διαφορετικὴ κατεύθυνση.

I.— Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΤΟΥ KARL JASPERS²

Ἡ ἀναβίωση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Kierkegaard ὀφείλεται κατὰ κύριο λόγο στὸν Jaspers. Ὅπως ὁ Kierkegaard, τὸ ἴδιο

1. Jolivet R, Les doctrines existentialistes, σελ., 10,15.—

2. Σύγχρονος γερμανὸς φιλόσοφος. Προπολεμικὰ ἦταν καθηγητὴς σὲ πολλὰ γερμανικὰ Πανεπιστήμια. Κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ναζιστικοῦ καθεστώτος κατέφυγε στὴν Ἑλβετία. Μετὰ τὸν πόλεμο ἐπέστρεψε στὴ Γερμανία καὶ τοποθετήθηκε πρῶτανις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Χαϊδελβέργης. Κυριώτερα ἔργα του εἶναι ἡ «Ἡ ψυχολογία τῆς καθημερινῆς ζωῆς», Ἡ φιλοσοφία τῆς ὑπαρξῆς» κ. ἄ.

κι' ὁ Jaspers ἀντιμετωπίζει κριτικὰ τὴ συστηματικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδιαίτερα τὸν ἑγελιανισμό. Δέχεται κι' ὁ ἴδιος τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὶς δυὸ βασικὲς μορφὲς ζωῆς, τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ. Στὴν περιοχὴ τῆς αἰσθητικῆς ζωῆς βλέπει ἀλλαγὴ, ἀμεσότητα, μουσικότητα, ὁμορφιά, ἀποκλειστικότητα ἀλλὰ καὶ ἀστάθεια, ἐνῶ στὴν περιοχὴ τῆς ἠθικῆς ζωῆς διαπιστώνει σοβαρότητα καὶ σταθερότητα, ἀντίθετη καὶ πρὸς τὴ ζωὴ, τὴ στερημένη ἀπὸ πίστη, τοῦ Δὸν Ζουάν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀφηρημένη φιλοσοφία τοῦ Hegel. Γιὰ ἀνθρώπους χωρὶς ἀγωνιστικὴ διάθεση ἢ φιλοσοφία τοῦ Hegel εἶναι ἐλκυστικὴ, γιατί τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ κάθε δυσκολία. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει καὶ λύση τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς, γιατί ἡ ἐκμηδένιση τῆς ἀντίθεσης, τοῦ διλήμματος καὶ τῆς ἐκλογῆς φέρει τὸν ἀνθρώπο στὴν κατάσταση τοῦ ἀντικειμένου καὶ συνεπῶς ἐπιφέρει τὴν ἐκμηδένισή του. Γιὰ νὰ ξεπεράσῃ ὅμως μιὰ τέτοια ἀντικειμενικὴ ἀντίληψη, ὁ ἀνθρώπος χρησιμοποιεῖ ὠρισμένα μέσα καὶ τὰ πιὸ πρόσφορα εἶναι ἡ εἰρωνεία καὶ τὸ γιοῦμορ. Ἔτσι ξεπερνᾷ τὴν αἰσθητικὴ ζωὴ καὶ μπαίνει στὴν περιοχὴ τοῦ σοβαροῦ, δηλαδὴ τῆς ἠθικῆς ζωῆς, ὅπου τὸ κακὸ θεωρεῖται ταυτόσημο μὲ τὸ μηδέν. Ἐπομένως ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὸ κακὸ σημαίνει ἐκλογὴ τοῦ μηδενός. Κακὸ ὅμως καὶ πειρασμὸς εἶναι πράγματα ταυτόσημα καὶ ὁ ἀγώνας κατὰ τοῦ κακοῦ εἶναι ἀγώνας κατὰ τοῦ πειρασμοῦ. Νίκη ὀλοκληρωτικὴ κατὰ τοῦ πειρασμοῦ ποτὲ δὲν κερδίζομε, γιατί πάντα ἐνεδρεύει ἀκόμα τὴ στιγμὴ τῆς πιὸ λαμπρῆς νίκης τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ζωὴ εἶναι διαρκῆς ἐγρήγορση, διαρκῆς πάλη, ποτὲ ὅμως πλήρης ἱκανοποίηση. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι τὸ ἴδιο ἐλεύθερος καὶ ἱκανὸς νὰ νικήσῃ τὸ κακὸ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ μπρὸς στὸν πειρασμό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ συναίσθηση τῆς ἐνοχῆς βρίσκονται σὲ πολὺ στενὴ σχέση. Ἡ ἐνοχὴ ἀπορρέει σὰν φυσικὴ συνέπεια ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξή, γιατί ὁ ἀνθρώπος νοιώθει πῶς εἶναι ὄν πού ρέπει πρὸς τὸ ἀμάρτημα. Γι' αὐτὸ καὶ στὴ φιλοσοφία τοῦ Jaspers βλέπομε νὰ κηρύσσεται ταυτότητα ἀνάμεσα στὴν ὑπαρξή καὶ στὴ συναίσθηση τῆς ἐνοχῆς. Εἶμαι σημαίνει εἶμαι ἐνοχος, ἀφοῦ συνθῆκες καὶ ὅροι ἀναπόσπαστοι ἀπὸ τὸ εἶναι μου προσδιορίζουν τὴ ροπὴ μου πρὸς τὸ ἀμάρτημα. Ὅσο ἔντονος ὑπάρχει μέσα στὸν ἀνθρώπο ὁ πόθος νὰ ἀποφύγῃ τὸ

ἁμάρτημα καὶ νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἀπελπισίας, ποὺ τοῦ δημιουργεῖ. Ὁ κίνδυνος τοῦ ἁμαρτήματος καὶ ἡ δυνατότητα τῆς ἀποφυγῆς του, συνέπειες μιᾶς ἐλευθερίας ποὺ μπορεῖ νὰ ἐκδηλωθῆ τὸ ἴδιο πρὸς τὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη κατεύθυνση, δημιουργοῦν στὸν ἄνθρωπο ἕναν ἱλιγγο, ἕνα ψυχικὸ ἄγχος, μὲ μιὰ λέξη ἀγωνία.

Ἡ ἀγωνία γεννᾶ στὸν ἄνθρωπο τὴν ἔγνοια γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὴ φροντίδα γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ τρόπου ζωῆς του. Ἡ ἐκλογὴ ἐπιβάλλεται σὰν ἀνάγκη ἀναπόφευκτη κι' ὁ ἄνθρωπος ὅσο κι' ἂν εἶναι ἐλεύθερος, δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἐνεργήσῃ τὴν πράξη τῆς ἐκλογῆς. Ἡ ἰδιοτυπία τῆς ἐκλογῆς βρίσκεται ὄχι στὴν προτίμησι ἀνάμεσα σὲ δυὸ πράγματα, ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακὸ ποὺ ὑπάρχουν ἀντικειμενικά, ἀλλὰ στὴ θέσι ἐνὸς ἀπὸ τὰ δυὸ πράγματα, δηλαδὴ στὴ δημιουργία, στὸν προσδιορισμὸ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ. Ἡ βούλησι εἶναι δημιουργικὴ, γιὰτὶ προσδιορίζει τὴ δράσι¹. Ὁ Jaspers ἀρνεῖται, ὅπως κι' ὁ Kierkegaard, τὴν ἀναγωγὴ σὲ γενικὲς ἔννοιες καὶ νόμους. Ὅπως ἡ ὑπαρξι δὲν δέχεται καμιὰ γενίκευσι², ἡ ἀληθινὴ δράσι δὲν ἀπορρέει ἀπὸ κανένα γενικὸ νόμο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ λογικὴ ἐπεξεργασίσι δὲν μοῦ προσφέρει παρὰ πιθανὲς μόνον λύσεις, ποτὲ ὅμως ἀπόλυτα σωστὲς. Ὅταν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ πάρω μιὰ ἀπόφασι, θὰ ἐνεργήσω σωστά, ὄχι ὅταν ἀρχίζω ἀτέλειωτους ὑπολογισμοὺς καὶ σκέψεις γύρω ἀπὸ τὸ ἂν, τὸ κατὰ πόσο καὶ τὸ γιὰτί, ἀλλ' ὅταν μονομιᾶς, μὲ ἕνα ἄλμα συλλάβω τὸ νόημά της καὶ προχωρήσω στὴν ἀπαιτούμενη ἐνέργεια, ἀνεξάρτητα ἂν ἡ πράξι μου μὲ ὀδηγήσῃ στὴν ἐπιτυχίσι ἢ στὴν ἀποτυχίσι³. Ἐδῶ καμιὰ γενικότητα περιγραφικῆς ἢ προστακτικῆς χροιάς δὲν ἔχει θέσι στὸν προσδιορισμὸ τῆς μορφῆς ἢ τοῦ περιεχομένου τῆς ἀπόφασις. Τὸ ἄλμα εἶναι καθαρὰ προσωπικὴ μου ὑπόθεσι κι' ἔτσι μόνον θὰ μπορέσω ξεπερνώντας ὅ,τι μοῦ ἐπιβάλλεται ἑξωτερικὰ μὲ τὴ μορφὴ μιᾶς ἀντικειμενικῆς ἀναγκαιότητις νὰ φτάσω στὴ σφαιρίσι τοῦ Ὑπερβατικοῦ. Ἐτσι μόνον φτάνω στὴν πληρό-

1. Πρβ. Jolivet R., *op. cit.*, σελ. 242.—

2. *Ibid.*, σελ. 144.—

3. Πρβ. Tonquédéc J., *L'existence d'après Karl Jaspers*, σελ. 27, 28.—

τητά μου, νοιώθω πώς είμαι, πώς ενεργῶ ἐλεύθερα, πώς ὑπάρχω. Ἔτσι μόνο ἐκμηδενίζω κάθε τι πού μου δίνεται ἕτοιμο ἀπὸ πρῖν, τὴ βιολογική μου ὑπόσταση μὲ τὶς ἐνστικτώδεις ἀπαιτήσεις της καὶ τὴν ψυχική μου ὑπόσταση μὲ τὴ συγκινητικότητα, πού βαρύνει πάνω μου καταθλιπτικὰ ἐμποδίζοντας τὴν ἐλεύθερη δράση μου. Ἔτσι ξεφεύγω ἀπὸ κάθε ὄρο, γίνομαι ἐγὼ ὁ ἴδιος πρώτη ἀρχὴ τοῦ ἑαυτοῦ μου, αὐτοδημιουργοῦμαι¹. Στὰ πλαίσια τῆς ἐλευθερίας ἡ μόνη νοητὴ ἀναγκαιότητα εἶναι ἡ ἴδια ἡ ἀναγκαιότητα τῆς ἐλευθερίας, πού μὲ ὑποχρεώνει νὰ ἀποδώσω τὸν ἑαυτό μου ὅσο γίνεται πιὸ πιστά². Ἡ ὑπαρκτική μου πληρότητα ἀνάγεται στὴν ἐλεύθερη πράξη τῆς ἐκλογῆς. Ἄν ὁ ἄνθρωπος θέλῃ νὰ βρῆ μιὰ ἀσφαλῆ ἀφετηρία γιὰ τὴ βεβαίωση τῆς ὑπαρξῆς του, στὴν ἐκλογὴ κι' ὄχι στὸ cogito τοῦ Descartes πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσῃ. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔμβλημα τοῦ Jaspers εἶναι «eligo, ergo sum» (ἐκλέγω, συνεπῶς ὑπάρχω).

Ἡ ἐλευθερία εἶναι κατάσταση καὶ ενεργητικότητα αὐταπόδεικτη. Κάθε ἀπόδειξη προϋποθέτει ἀρχές καὶ συλλογιστικὴ ἐνέργεια, ἐνῶ ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἴδια πρώτη ἀρχὴ καὶ δὲν ἐπιδέχεται καμμιά λογικὴ ἐπεξεργασία. «Τὸ νὰ θέσῃ κανεὶς πρόβλημα ἐλευθερίας, λέγει ὁ Jaspers, καὶ νὰ ἀποπειραθῆ νὰ τὸ λύσῃ μὲ τὰ μέσα τῆς ἀντικειμενικῆς ἔρευνας, αὐτὸ θὰ ὠδηγοῦσε κατ' εὐθεϊαν στὴν ἀρνήσή της»³. Ἐρευνα τῆς ἐλευθερίας δὲν εἶναι νοητὴ, γιατί αὐτὴ ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ κάθε ἔρευνα. Ἡ ἐλευθερία ξεπερνάει καὶ τὴ λογικὴ καὶ τὴ γνώση. Κάθε ἀπόφαση πού ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, ἐνέχει ὑπαρκτικὴ ἰδιοτυπία καὶ προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀμεση ὑπαρξὴ της, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὴ καμμιά ἀξιολόγησή της μὲ τὰ κριτήρια τῆς τυπικῆς λογικῆς. Στὸ ἴδιο νόημα πού ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ πετύχῃ τὴν ὑπαρκτικὴ του πληρότητα, ἔτσι μπορεῖ νὰ ὠδηγηθῆ καὶ στὴν ἀποτυχία χάρη σὲ μιὰ κακὴ ἐκλογὴ. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἀποτυχία ὁ ἄνθρωπος ἀνακαλύπτει τὴν πραγματικὴ του ὑπαρξὴ καὶ παίρνει ἀμεση συνείδηση τοῦ ἑαυτοῦ του.

1. Πρβ. Jolivet R., op. cit., σελ. 271.

2. Πρβ. Tonquédec J., op. cit., σελ. 37.

3. Πρβ. Ibid., σελ. 25.

Ἡ ἐλευθερία ὑπερβαίνει τὴ γνώση καὶ τὴ λογική, χωρὶς ὅμως νὰ τὴ καταργῇ. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Jaspers δὲν εἶναι οὔτε ἀγνωστικισμὸς οὔτε σκεπτικισμὸς. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἶναι ἀναγκαία, γιατί μᾶς παρέχει διαφώτιση πάνω στὴ φύση τοῦ κόσμου. Χωρὶς ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια, ἡ ἀλήθεια στὸν τομέα τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι δυνατὴ, λέγει ὁ Jaspers¹. Για νὰ δράσῃ ὁ ἄνθρωπος, γιὰ νὰ ἐκλέξῃ ἓνα τρόπο ζωῆς, ἔχει ἀνάγκη νὰ γνωρίσῃ τὸ πεδίο ὅπου θὰ ἀναπτύξῃ τὴ δράση του. Ἡ δράση του δὲν θὰ ἔχῃ νόημα, ἂν δὲν ἔχῃ πλήρη ἐπίγνωση τῆς αἰτίας ποὺ τὴν προσδιορίζει καὶ τῶν σκοπῶν ποὺ ἐξυπηρετεῖ. Πρέπει νὰ ἀποκτήσω πλήρη ἐξοπλισμὸ ἀπὸ ἀποψη γνωστικὴ καὶ ἀξιολογική, γιὰ νὰ εἶμαι σὲ κάθε στιγμὴ ἑτοιμος νὰ κάνω τὸ ἐνέργημα τῆς ἐκλογῆς μὲ τὴ μορφή πρωτότυπου καὶ πηγαίου ἄλματος. Ἀλλοιῶς, ὅταν ἡ ἀπόφαση δὲν θεμελιώνεται πάνω σὲ μιὰ βάση ἄρτια ὁργανωμένη ἀπὸ ἀποψη γνωστικὴ, καταλήγει νὰ εἶναι ἀπλῶς μιὰ τυφλὴ ἔμπνευση, ὅπου ἡ ἀποτυχία ἔχει τὶς πιὸ πολλές πιθανότητες. Φυσικὰ ἡ ἔρευνα τοῦ κόσμου δὲν τελειώνει ποτέ, γιατί ἐκεῖ ὅπου ἀνακαλύπτεται ἓνα μυστικὸ του, ἀμέσως ξεπηδᾷ ἓνα ἄλλο. Για τὴν ἐπιστήμη ὁ κόσμος μένει πάντα ἀνοικτὸς καὶ τελειωτικὰ πορίσματα δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ βγοῦν ποτέ². Πρέπει λοιπὸν νὰ περιμένῃ κανεὶς τὴν τελειωτικὴ καὶ πλήρη διερεύνηση τοῦ κόσμου πρὶν ἀρχίσῃ νὰ δρά; ἀσφαλῶς ὄχι, γιατί κάτι τέτοιο εἶναι ἀδύνατο καὶ ἡ ζωὴ ἐπιβάλλει ἀμεσὴ δράση. Τελικὲς λύσεις ἴσως νὰ μὴ βρεθοῦν ποτέ, γιατί ἡ περιοχὴ τοῦ ἀγνώστου εἶναι ἀνεξάντλητη. Κι³ ὕστερα, στὴ διάθεσή μου ἔχω χρόνον πολὺ περιορισμένο, γι⁴ αὐτὸ καὶ ὀφείλω σὲ κάθε στιγμὴ μὲ βάση τὸ γνωστικὸ μου ἐξοπλισμὸ νὰ κάνω τὸ ἐνέργημα τῆς ἐκλογῆς γιὰ νὰ ρυθμίσω τὴ ζωὴ μου. Φυσικὰ, ὅσο πιὸ τέλεια εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση τοῦ κόσμου, τόσο καὶ ἡ ἐλευθερία θεμελιώνεται σὲ καλύτερη βάση. Ἀς μὴ ξεχνοῦμε ὅμως, ὅτι πάνω ἀπ⁵ ὅλα τὸν κύριον ρόλον παίζει ἡ ἐλευθερία, ποὺ ξεπερνᾷ τὴ γνώση καὶ ποὺ ἡ πηγαία τῆς προέλευσης εἶναι τέτοια, ὥστε τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐκμηδενίσῃ. Στὴν ὄντολογικὴ διάρθρωση τῆς γνώσης ὑπάρ-

1. Πρβ. *Νησιώτη Ν.*, *op. cit.* σελ. 81, σημ. 1.

2. Πρβ. *Jolivet R.*, *op. cit.*, σελ. 274.

χουν πολλά κενά, ἐνώ ἡ ἐλευθερία χαρίζει στὸν ἄνθρωπο μιὰ ὑπαρκτικὴ ὑπερπληρότητα. Ἡ γνώση ἀποσκοπεῖ στὴ λύση τῶν προβλημάτων, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κατορθώνη πάντοτε. Ἀλλὰ καὶ ὅταν τὸ πετυχαίνει, ὁ στατικὸς χαρακτήρας τῶν λύσεων ἀποτελεῖ σοβαρὸ μειονέκτημά των. Αὐτὸ τὸ φαινόμενο παρουσιάζεται ἰδιαίτερα σὲ ὠρισμένα δογματικὰ συστήματα καὶ παρὰ τὴν ὑπηρεσία ποὺ προσφέρουν, ἀποτελοῦν γιὰ τὸν ἄνθρωπο τροχοπέδη καὶ καταναγκασμὸ. Τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ ὑπαγάγουν τὴν ὑπαρξὴ κάτω ἀπὸ σχήματα καὶ τύπους καὶ νὰ τὴν πλαισιώσουν μέσα σὲ συστήματα κλειστά, εἶναι ἀναμφισβήτητα συστήματα λανθασμένα. Ὁ Jaspers κατατάσσει στὴν κατηγορία αὐτὴ τῶν λανθασμένων, ὅπως τὶς ἀποκαλεῖ, ὄντολογιῶν τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τοῦ Spinoza, τοῦ Leibniz καὶ τοῦ Hegel.

Ἐλευθερία χωρὶς ἐμπόδιο δὲν νοεῖται καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐλευθερία καλεῖται νὰ ὑπερνικήσῃ πολλὰς ἀντιστάσεις. Κι' ὄχι μόνο στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο, ἀλλὰ καὶ στὴν ἴδια τὴν ἐσωτερικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου διαπιστώνομε μιὰ σκοτεινὴ φύση, ἕνα βάθος ὑπερλογικόν. Ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ στὸ ἐγὼ γίνεται σκληρὴ πάλη καὶ σ' ὠρισμένες περιπτώσεις παίρνει μορφὴ παθολογικὴ τραγικῶν συγκρούσεων, ποὺ θέτουν σὲ κίνδυνο αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν ὑπόστασι τοῦ ἀτόμου. Ἐτσι ἡ φύση παρουσιάζεται σὰν πηγὴ ἐνέργειας γιὰ τὸ ἄτομο, ἀφοῦ χάρις στὶς ἀντιστάσεις τῆς ἡ ἐλευθερία ἀποκτᾷ τὴν εὐχέρεια νὰ ἀναπτύξῃ τὶς δυνατότητές της. Ἡ ἐλευθερία ὅμως ἐνέχει καὶ μιὰ τραγικὴ ἀντινομία, γιὰτὶ ἡ φύση εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἀπειλή, ἰδίως ὅταν στὴ σύγκρουση δὲν ὑπάρχῃ ἄλλη διέξοδος ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τραγικὴ λύση τῆς ψυχασθένειας ἢ καὶ τῆς ὀλοκληρωτικῆς αὐτοκαταστροφῆς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴ φύση κι' ἕνας ἄλλος παράγοντας βαρύνει στὴν ἐλεύθερη ἐκλογή: εἶναι τὸ ἱστορικὸ παρελθόν τοῦ ἀτόμου. Ἡ ἱστορία τοῦ ἀτόμου εἶναι μιὰ ὑπαρκτικὴ του μορφή καὶ κάθε τρόπος δράσης μπορεῖ νὰ μὴ προσδιορίζεται ἀπόλυτα, ὡστόσο ἐπηρεάζεται ἀπὸ ὅ,τι τὸ ἄτομο εἶναι ἤδη ἐξ αἰτίας τῆς μέχρι τώρα ζωῆς του. Γι' αὐτὸ καὶ κάθε παράπτωμα, λέγει ὁ Jaspers, δὲν ἀνάγεται στὴ στιγμὴ ποὺ γίνεσαι, ἀλλὰ σὲ προηγούμενα παραπτώματα, ποὺ συγκρότησαν ἤδη σ' ἕνα ὠρισμένο μέρος τὴν ἱστορία τοῦ ὑποκειμένου. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ζωὴ

τοῦ ἀτόμου εἶναι μιὰ ἱστορική συνέχεια, δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ τὴν ἀκριβῆ στιγμή τοῦ σφάλματος, γιατί στὸ κάτω - κάτω ἂν ἤξερε κάτι τέτοιο, θὰ τὸ ἀπέφευγε. «Δὲν μπορῶ νὰ βρῶ πουθενά, λέγει ὁ Jaspers, τὴ στιγμή πού ἄρχισε ἡ εὐθύνη μου. Δὲν μπορῶ νὰ ξεχωρίσω τὸ σφάλμα μου ἔτσι πού νὰ γνωρίσω τὴν ἀρχική στιγμή τῆς ἐνοχῆς μου»¹. Ἔτσι λοιπὸν στὸ σύνολό της ἡ ζωὴ τοῦ ἀτόμου εἶναι ἐνοχὴ καὶ τὴν αἰτιολογία της ὁ Jaspers τὴ βρίσκει στὴν ὑπαρξή. Φυσικά, τὸ ὅτι τὸ ἱστορικό παρελθὸν τοῦ ἀνθρώπου βαρύνει στὴ δράση του, δὲν πάει νὰ πῆ πὼς δὲν εἶναι ὑπεύθυνος. Στὴν πρώτη ἐκλογή ἦταν ἐλεύθερος νὰ ἐκφράση ὅ,τι τὸ προσωπικό ὑπῆρχε σ' αὐτὸν κι' ἀπὸ τὸν τρόπο πού ἐκφράστηκε μὲ τὴ δράση του, προσδιώρισε ἤδη καὶ τὴν ὑπαρξή του. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν παύει ὁ Jaspers νὰ τονίζη διαρκῶς, πὼς ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἴδια ἡ ὑπαρξή του.

Ὅπως εἶδαμε καὶ πιὸ πάνω, ὑπαρξὴ κατὰ τὸν Jaspers εἶναι ἡ ἄμεση βίωση τῆς ὑπόστασης τοῦ ἀνθρώπου. Ὡστόσο ὁ ἀνθρώπος ζῆ μέσα σ' ἓνα περιβάλλον καὶ ἡ σχέση του μ' αὐτὸ τοῦ προσδιορίζει ὠρισμένες ιδιότητες ἀπὸ ἀποψη χωρο - χρονική, ποιοτική, τροπική κλπ. Ὁ ἀνθρώπος ὄχι σὰν ἄμεση καὶ καθαρὴ ὑπαρξὴ, ἀλλὰ σὰν ὑπόσταση μέσα σὲ μιὰ συγκεκριμένη πραγματικότητα εἶναι τὸ Dasein². Χάρη στὶς σχέσεις του μὲ τὸ περιβάλλον ὅπου ζῆ, ὁ ἀνθρώπος νοιώθει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ δράση νὰ ἀγωνισθῆ κι' ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει χωρὶς μιὰ τέτοια προσπάθεια. Νοιώθει ἐπίσης πὼς εἶναι ἀναπόφευκτα ἐνοχος, ἀπλῶς γιατί σὰν ὑπαρκτὸ ὄν καλεῖται μὲ τὴν ἐλεύθερη ἐκλογή καὶ τὴ δράση νὰ παίξη κάποιον προσδιοριστικὸ ρόλο πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ ὄχι ἀπλῶς μὲ τὴν προτίμηση πρὸς τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἓνός ἢ τοῦ ἄλλου. Μπορῶ νὰ ἔχω ἄμεση βίωση τῆς ὑπαρξῆς μου, ὥστόσο εἶμαι τόσο σφικτὰ δεμένος μὲ τὴ συγκεκριμένη πραγματικότητα, ὥστε δὲν μπορῶ νὰ ξεφύγω ἀπ' αὐτὴν ὅ,τι κι' ἂν κάνω. Γι' αὐτὸ καὶ τὴν πληρότητά μου τὴ βρίσκω σὲ μιὰ προσαρμογὴ μου στὰ δεδομένα της. Ὁ ἀνθρώπος εἶναι γιὰ τὴ φύση μιὰ τραγικὴ ἀντι-

1. *Tonquédec J.*, op. cit., σελ. 39.

2. *Ibid.*, σελ. 10 - 12.

νομία και μιὰ ἀσθένεια. Ἡ φύση χάρη στὸν ἄνθρωπο μπορεῖ νὰ ὑπερβῆ τὸν ἑαυτό της, δημιουργεῖ ὅμως στὸν ἑαυτό της μιὰ κατά-
σταση ἀντιφατική. Τὸ δράμα τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται στὴ σύγ-
κρουση μὲ τὴ συγκεκριμένη πραγματικότητα, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀδυ-
ναμία του νὰ ἀπαγκιστρωθῆ ἀπ' αὐτήν. Οὔτε κάτοχός της μπορεῖ
νὰ γίνη, ἔστω καὶ γνωστικά, σὲ ἀπόλυτα βαθμό, μὰ οὔτε καὶ νὰ
τὴν ἀποφύγη. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ προσπάθειά του σ' ὅλη του τὴ ζωὴ
φέρει ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα, μὴ μπορώντας ποτὲ νὰ πραγμα-
τοποιήσῃ πέρα γιὰ πέρα τοὺς σκοπούς του. Αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν
ἐμποδίζει νὰ θέτῃ σκοπούς, νὰ τοὺς ἀπολυτοποιῆ ἀξιολογικὰ καὶ
νὰ θέτῃ τὸν ἑαυτό του στὴν ὑπηρεσία των.

Ἡ θέση τῶν σκοπῶν προϋποθέτει τὴ συγκρότηση ἑνὸς πί-
νακος ἀξιῶν. Αὐτὸ ὅμως εἶναι καθαρὰ προσωπικὴ ὑπόθεση τοῦ
καθενὸς καὶ δὲν τὸ πετυχαίνει παρὰ ἀπομονωμένος στὴν περιοχὴ
τοῦ καθαροῦ ἐγώ, ὅπου γνωρίζει τὴν ὑπαρξὴ στὴν πληρότητα καὶ
τὴν αὐθεντικότητά της. Ἡ ἀπομόνωση τοῦ ἀνθρώπου μπορεῖ νὰ
τὸν βοηθῆ νὰ φτάσῃ στὴν ὑπαρξὴ, δὲν παύει ὅμως νὰ τοῦ δημι-
ουργῆ τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπαφῆς μὲ ἄλλα ὄντα ποὺ βρίσκονται στὴν
ἴδια μοῖρα. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἡ γνώση καμμιά ὑπηρεσία δὲν
μπορεῖ νὰ προσφέρῃ. Μόνο ἡ πίστη εἶναι τὸ κατάλληλο ἐνέργημα,
γιατὶ θεμελιώνεται σὲ μιὰ ὑπερλογικὴ δύναμη, στὸ συναίσθημα,
στὴν καρδιά. Ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους ἀναπτύσσεται, χάρη
στὸ ὅτι ἔχουν κοινὴ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀποκλειστικοῦ καὶ τοῦ ἀπο-
λύτου, μιὰ ἀμοιβαία ἔλξη ἢ ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Jaspers, μιὰ
κλήση, μιὰ ἐπικοινωνία ¹. Βάση καὶ προϋπόθεση τῆς ἐπικoinω-
νίας εἶναι ἡ ἀπομόνωση καὶ ἡ ἔνωση. Ἡ ἀναγωγὴ στὴν κατά-
σταση τοῦ προσώπου εἶναι ἀδύνατη χωρὶς τὴν ἐπικοινωνία μὲ
τὸν πλησίον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικοινωνία δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴν
προσωρινὴ ἀναγωγὴ τῆς προσωπικότητος στὴ μόνωση. Ἐπικoinω-
νία μόνο στὰ πλαίσια τῆς ὑπερβατικότητος εἶναι νοητὴ σὰν
ἐπαφὴ ὄντων ἀποκλειστικῶν καὶ ἀναντικαταστάτων ². Ἡ ὑπαρξὴ
δὲν ἐνέχει οὐσία καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἐπικοινωνία θεμελιώνεται πάνω
στὴν ἄμεση ὑπαρξὴ καὶ ὄχι στὴν οὐσία, γενικὴ ἢ μερικὴ. Καθό-

1. Πρβ. Jolivet R., op. cit, σελ. 253 - 254.

2. Ibid., σελ. 255.— Tonquédéc J. op. cit., σελ. 52.

λική ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχουν μόνο οἱ προσωπικὲς καὶ ἀποκλειστικὲς ἀλήθειες τῶν ἀναντικαταστάτων ὄντων καὶ πάνω σ' αὐτὲς στηρίζεται ἡ ἐπικοινωνία σὰν ἀμοιβαῖο ἐνέργημα τῶν ὑπάρξεων. Ἡ πιὸ ἐντονη μορφή τοῦ συναισθήματος ποὺ κάνει δυνατὴ τὴν ἐπικοινωνία, εἶναι ἡ ἀγάπη. Ἐπικοινωνία καὶ ἀγάπη εἶναι καταστάσεις τόσο στενὰ συνδεδεμένες, ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ νοηθῆ ἢ μιὰ χωρὶς τὴν ἄλλη¹. Φυσικὰ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι ἀφηρημένη ἔννοια, ἀλλὰ συγκεκριμένη κατάσταση καὶ καμμιά γενικότητα δὲν τῆς ταιριάζει. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ προβολή της στὸν κόσμο ὅλο δὲν ἔχει καμμιά ἀξία, εἶναι ἀπλὴ ἔννοια χωρὶς κανένα περιεχόμενο. Ἡ ἀγάπη προβάλλεται καὶ δίνεται μόνο σ' ἓνα ὄν, τὸ ἴδιο ἀναντικατάστατο μὲ τὸ ὄν ποὺ ἀγαπᾷ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἐρωτευμένοι, λέγει ὁ Jaspers, διακηρύσσουν τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ συνεπῶς τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀξία τοῦ προσωπικοῦ των δεσμοῦ².

Μὲ τὴν ἐπικοινωνία πραγματοποιεῖται ἀμοιβαῖος ἐμπλουτισμός, ἀφοῦ καὶ τὰ δυὸ ὄντα προσφέρονται μὲ τὸ σύνολο τῶν ἰδιοτήτων τους ἐνεργώντας τὸ καθένα τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἄλλου. Τὸ ἐνέργημα τῆς προβολῆς κατευθύνεται ὄχι μόνο πρὸς ἓνα ὄν, ἀλλὰ καὶ στὴ συγκεκριμένη πραγματικότητα, στὸν κόσμο, στὸ Σύμπαν καὶ στὴν ὑπέρτατη ὄντοτητα ποὺ τὸ προσδιορίζει. Ἡ πληρότητα τῆς ἀναφορικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴν τάση της νὰ προσεγγίση πρὸς τὴ Θεότητα. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ὑπερβατικότητας, ὅπου γιὰ νὰ περιέλθῃ ὁ ἀνθρώπος, χρειάζεται πίστη κι' ὄχι γνωστικὴ ἢ ὅποια ἄλλη μορφή λογικῆς ἐπεξεργασίας. Ἡ ὑπερβατικότητα δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ σὰν ἀντικείμενο, γιατί ἡ θεότητα ὑπερβαίνει τὰ ὄντα καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐρευνηθῆ στὸν περιορισμένο χῶρο τῆς πεπερασμένης συνείδησης τοῦ ἀνθρώπου. Μὰ οὔτε καὶ σὰν πρώτη ἀρχὴ τοῦ κόσμου πρέπει νὰ νοηθῆ, ἔστω κι' ἂν θεωρηθῆ μὲ τὴ μορφή τοῦ παντός ἢ τῆς ἀπειρης οὐσίας κατὰ Spinoza. Γιὰ τὸν ὑπαρξισμό κάθε φιλοσοφικο-θρησκευτικὴ ἀντίληψη ποὺ θὰ ἤθελε νὰ κλείσῃ τὴ θεότητα μέσα στὰ στενὰ πλαίσια ἑνὸς δόγματος εἶναι εἰδωλολατρία. Θεϊσμός καὶ πανθεϊσμός εἶναι ἀντιλήψεις ἐξ ἴσου λανθασμένες καὶ ἀντιφατι-

1. Jolivet R., op. cit., σελ. 257.

2. Πρβ. Tonguède J., op. cit., σελ. 61 - 62.

κές, γιατί η ένυπαρξη του Θεού μέσα στον κόσμο κατά τον πανθεϊσμό αποκλείει την υπερβατικότητά του και η υπερβατικότητα του Θεού κατά το θεισμό αποκλείει την ένυπαρξή του μέσα στον κόσμο¹. Δεν έπεται φυσικά μ' αυτό, ότι ο υπαρξισμός του Jaspers πρεσβεύει την άθεία, γιατί και την άθεία τη θεωρεί σαν ένα κλειστό σύστημα απεράδεκτο. Κι' όσο για τις αποδείξεις που κάθε τόσο επανοεί η φιλοσοφική σκέψη για να θεμελιώσει καλύτερα τη βεβαιότητα για την ύπαρξη του Θεού, κι' αυτές είναι προϊόντα λογικής επεξεργασίας. «Η απόδειξη της ύπαρξης του Θεού δεν είναι δυνατή, όποια μέσα κι' αν χρησιμοποιηθούν. Μόνη η ύπαρξη και η άσκησή της στην έλευθερία μπορούν να ανοίξουν το δρόμο προς τη βεβαιότητα για την ύπαρξη του Θεού²». «Αν η απόδειξη ήταν δυνατή, καμιά ανάγκη δεν θα υπήρχε για την πίστη. Το μόνο που μένει στον άνθρωπο, μιὰ που δεν μπορεί να γνωρίσει τη θεότητα, είναι να την αναγνώσει. Μέσο πρόσφορο για το σκοπό αυτό είναι ο αριθμός³». Αριθμοί γίνονται τὰ όντα, όταν αποβάλουν την υλική των υπόσταση και αποκτήσουν διαφάνεια, που να επιτρέπη την άνοδό των στη σφαίρα της υπερβατικότητας. «Ο αριθμός είναι για τη συνείδηση η μόνη μορφή, όπου παρουσιάζεται η «Υπερβατικότητα⁴». Γι' αυτό και η ανάγνωση του υπερτάτου αριθμού, της θεότητας, είναι υπόθεση προσωπική του καθενός και την πετυχαίνει με την επίμονη άσκηση. «Η σύλληψη του αριθμού είναι μιὰ εκλογή, που η προέλευσή της ανάγεται στην έλευθερία του ατόμου⁵». «Ωστόσο η ανάγνωση της «Υπερβατικότητας δεν είναι και τόσο εύκολο πράγμα. Χρειάζεται επίμονη προσπάθεια για τη διείσδυση σε μιὰ σφαίρα, που ό,τι κι' αν κάνει ο άνθρωπος, δεν παύει να είναι σκοτεινή και έξω από κάθε δυνατότητα ανάλυσης και περιγραφής⁶». «Η άνοδος στη σφαίρα του «Υπερβατικού είναι δυνατή χάρη στην έλξη που ασκεί στα πεπερασμένα όντα, όπως και η «νόησις νοήσεως» στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη.

1. Πρβ. Jolivet R., op. cit., σελ. 285.

2. Πρβ. Jolivet R., op. cit., σελ. 285.

3. Ibid., σελ. 297 - 298.

4. Tonquédéc J., op. cit., σελ. 81 - 82.

5. Ibid., σελ. 88.

6. Πρβ. Jolivet R., op. cit., σελ. 297.

Γύρω από την τελολογία της ζωής και τη δυνατότητα του ανθρώπου να την πραγματοποιήσει, ή άποψη του Jaspers είναι ένας μετριοπαθής πεσσιμισμός. "Ό,τι κι' αν κάνει ο άνθρωπος, στο τέλος τον περιμένει ή άποτυχία¹. "Όποια μορφή ζωής κι' αν θεωρήσωμε, θά τὸ διαπιστώσωμε εύκολα. "Ο θάνατος είναι ή πιὸ έντονη μορφή τῆς άποτυχίας, γιατί ή προσωπική ύπαρξη εξαφανίζεται. Είναι όμως τὸ γεγονός αυτό λόγος για να πέση ὁ άνθρωπος σὲ άθεράπευτη άπελπισία και να παραιτηθῆ από κάθε προσπάθεια; ὄχι. "Η αντιμετώπιση τῆς άποτυχίας και ή ενεργὸς εμπειρία πὸ προσφέρει ή βίωσή της, ανάβουν έντονο τὸν πόθο για τὴν "Υπερβατικότητα. "Η άποτυχία διαλύει τὴν ψευδαίσθηση ὅτι ή κοσμική ανθρώπινη ύπαρξη είναι τὸ πραγματικὸ ὄν και από τὴν κατάρρευση τῶν ἐρειπίων της βγαίνει τὸ φῶς πὸ ὁδηγεῖ στὴν "Υπερβατικότητα. "Ο θάνατος πλήττει ὅ,τι είναι θνητό, ὄχι ὅμως τὸ εἶναι καθ'αυτό. "Η άποτυχία προσδίδει σὲ ἄτομο τὴ διαφάνεια, πὸ εἶναι άπαραίτητη για να ἰδῆ πέρα από τὸ πεπερασμένο και να προσεγγίση στὴν "Υπερβατικότητα.

Κριτικὴ τῆς ύπαρξιστικῆς φιλοσοφίας τοῦ Jaspers

Πρὶν ασχοληθοῦμε λεπτομερειακὰ μετὰ τὰ σημεῖα ὅπου ή ύπαρξιστικὴ φιλοσοφία τοῦ Jaspers δημιουργεῖ σοβαρὲς δυσκολίες, ὀφείλομε να τονίσωμε, ὅτι ἀφοῦ ὁ Jaspers εἶναι ὁ κυριώτερος κληρονόμος τῆς σκέψης τοῦ Kierkegaard, ή κριτικὴ πὸ ἔγινε προηγουμένως στὴ φιλοσοφία του, ἰσχύει κι' ἐδῶ, στὰ σημεῖα φυσικὰ ὅπου οἱ δύο φιλοσοφίες συμπίπτουν. "Ιδιαίτερα ὅμως στὴ φιλοσοφία τοῦ Jaspers θά μπορούσαν να γίνουν οἱ ἀκόλουθες κριτικὲς παρατηρήσεις.

α) Για να εξασφαλίση τὴν ύπαρκτικὴ βεβαιότητα τοῦ ἐγῶ ὁ Jaspers ἀντικαθιστᾷ τὸ σχῆμα τοῦ Descartes: «*Cogito, ergo sum*» (σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω) μετὰ ἄλλο δικό του: «*eligo, ergo sum*» (ἐκλέγω, ἄρα ὑπάρχω). — "Η θέση ὅμως αὐτὴ δὲν εὔσταθεῖ, γιατί ή γνώση δημιουργεῖ προϊόν, πὸ σὰν νόημα στὴ φαινομενολογικὴ σημασία τοῦ ὄρου ἄσκει κάποια προσδιοριστικὴ επίδραση στὴ νόηση τοῦ ὑποκειμένου, μετὰ ή επίδραση αὐτὴ

1. Πρὸβ. Tonquédec J., op. cit., σελ. 91 - 93.

ἀφομοιώνεται δημιουργικά καὶ τὸ ὑποκείμενο ἔχει τὴ δυνατότητα, σὰν ἐλεύθερη νόηση, νὰ πάρῃ ἀπέναντί του ὅποια θέση θέλει. Κι' ὕστερα τὸ ὅτι ἡ λύση ποὺ βρίσκομε, εἰσάγει καὶ καθιερώνει μιὰ πλάνη, δὲν εἶναι ἀπόλυτο. Εἶναι πιὸ πολὺ ζήτημα ποὺ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ συμφωνία ἢ τὴν ἀσυμφωνία της μὲ τὸ περιεχόμενο ἢ τὴν ἰδέα τοῦ προβλήματος, ὅπου ἀναφέρεται, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ἂν ἡ ἀποδεικτικὴ διαδικασία κατέληξε σὲ πόρισμα μὲ ἀντικειμενικὴ ἀξία καὶ καθολικὸ κῦρος.

β) ὁ *Jaspers* δέχεται τὴν ἀναφορικὴ χροιά τῆς ἀγάπης, τὴν περιορίζει ὅμως ἀδικαιολόγητα στὴν κατεύθυνση ἑνὸς συγκεκριμένου ἀτόμου μόνο.— Ἐδῶ μποροῦμε νὰ παρατηρήσωμε, ὅτι στὰ πλαίσια τῆς ὑπαρξιστικῆς φιλοσοφίας μποροῦμε νὰ διευρύνωμε τὴν ἔννοια τοῦ προσώπου καὶ νὰ περιλάβωμε τὴν ἀνθρωπότητα ἢ τὸν κόσμον σὰν καθολικὴ ὄντοτητα. Συνεπῶς ὁ ἐξατομικευμένος χαρακτήρας τῆς συναισθηματικῆς αὐτῆς ἀναφορικότητος διασφαλίζεται καὶ ἡ προβολὴ τῆς ἀγάπης εἶναι δυνατὴ πρὸς μιὰ καθολικότητα, ποὺ ξεπερνᾷ τὴν ἀτομικὴ ὑπαρξίση. Βέβαια, ἡ ὑπαρξιστικὴ φιλοσοφία εἶναι αὐστηρὰ προσωπικὴ κι' αὐτὸ εἶναι τὸ βασικὸ τῆς μειονέκτημα, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τὴ βάση γιὰ τὴ συγκρότηση μιᾶς δεοντολογίας, ποὺ νὰ διασφαλίζῃ τὴν πραγμάτωση μεγάλων ἔργων.

γ) Ἄν ἦταν δυνατὴ ἡ ἀπόδειξη, λέγει ὁ *Jaspers*, καμμιά ἀνάγκη δὲν θὰ ὑπῆρχε γιὰ τὴν πίστη. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι σωστό, γιατί ἡ ἀπόδειξη εἶναι ἡ λογικὴ ἐκείνη ἐπεξεργασία, ποὺ ἀποτελεῖ βάση καὶ προϋπόθεση τῆς πίστεως. Πίστη χωρὶς λογικὴ ἀπόδειξη εἶναι τυφλὴ καὶ ἡ ἀξία της εἶναι μειωμένη.

II. Ο ΥΠΑΡΞΙΣΜΟΣ ΤΟΥ GABRIEL MARCEL¹

Ὅπως ὁ *Jaspers*, τὸ ἴδιο κι' ὁ *Gabriel Marcel* ἀγωνίζεται κατὰ τοῦ πνεύματος τῆς ὑπαγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου κάτω ἀπὸ γε-

1. Σύγχρονος γάλλος φιλόσοφος καὶ λογοτέχνης. Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς, στὸ Χριστιανισμὸ προσηλυτίστηκε σὲ ἡλικία 40 ἐτῶν. Κυριώτερα ἔργα του : Ἡ Μεταφυσικὴ τοῦ *Royce*, Εἶναι καὶ ἔχειν, Μεταφυσικὸ ἡμερολόγιο, ὁ ἀνθρώπος ταξειδιώτης κ. ἄ.

νικότητες, πού ἐκμηδενίζουν τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου. Ἡ αὐθεντικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται στὴ διάκρισή του ἀπὸ τὴ μᾶζα. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὅν πού αὐτοδημιουργεῖται καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ διακρίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ πρᾶγμα. Ἡ ἰδιοτυπία τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξὸς συνίσταται στὴ βούληση καὶ μ' αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος ὑπερβαίνει κάθε τωρινὴ του κατάσταση γιὰ νὰ φτάσῃ ἐκεῖ ὅπου θὰ πετύχῃ τὴν ὀλοκλήρωσή του. Χάρη στὴν πνευματικὴ του ὑψὴ ὁ ἄνθρωπος προσβλέπει πρὸς τὴν ὑπερβατικὴ σφαῖρα τῶν ἀξιῶν. Ὁ προσδιοριστικὸς καὶ δικαιολογητικὸς λόγος τῆς ὑπερβατικῆς αὐτῆς ἐνατένισης εἶναι ὅτι ἢ ἴδια ἢ ζωὴ του εἶναι βαθειὰ ποτισμένη ἀπὸ ἀξιολογικὴ χροιά, πρᾶγμα πού τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νὰ ἀναπτύξῃ ἔντονη ἐνεργητικότητα γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἔκφραση τῶν ἀξιῶν μέσα στὸν κόσμον τῆς ἐμπειρίας καὶ τὴν ὅσο γίνεται καλύτερη ὀργάνωσή του μὲ βάση ἓνα αὐστηρὰ ἱεραρχημένο σύστημά των. Ὁ ἄνθρωπος, δὲν μπορεῖ νὰ φτάσῃ στὴν ὑπαρκτικὴ του πληρότητα, ἂν δὲν ἀναχθῇ στὴν περιοχὴ τῶν ἀξιῶν καὶ δὲν προκαλέσῃ τὴν ἐπέμβασή των ὄχι μόνο στὸν τομέα τῆς θεωρίας, ἀλλὰ πιὸ πολὺ στὴν ἐνεργὸ βίωση τῆς ζωῆς¹. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἐνῶ γιὰ τὸ πρᾶγμα ἢ ὑπαρξὴ συνίσταται στὸ εἶναι, γιὰ τὸν ἄνθρωπον συνίσταται στὸ ὑπὲρ — εἶναι. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ προσώπου βρίσκεται ὄχι στὸ *sum* (εἶμαι), ἀλλὰ στὸ *sum - sum* (ὑπὲρ - εἶμαι). Γιὰ νὰ φτάσῃ στὴν ὑπὲρ - ὑπαρξὴ, ὁ ἄνθρωπος διατρέχει μιὰ πορεία ἀνάμεσα ἀπὸ διαδοχικὰ στάδια. Τὴν πορεία αὐτὴ ὁ Gabriel Marcel τὴν ὀνομάζει *διαδρομὴ* καὶ σ' αὐτὴν βλέπει, παρὰ τὸ παράδοξο χαρακτῆρα της, τὸ μοναδικὸ γιὰ τὸν ἄνθρωπον ὅρο νὰ διαμορφώσῃ γιὰ τὴ ζωὴ του μιὰ τάξιν μόνιμη καὶ σταθερὴ. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι διαρκῆς ταξειδιώτης (*homo viator*) καὶ ἢ ζωὴ του εἶναι μιὰ συνεχῆς αὐτοὑπέρβασή του στὸ χῶρον καὶ στὸ χρόνον². Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὴν αὐθεντικὴ ὑπαρξὴ τὴ βρίσκει μόνο στὴν ἠθικὴ ζωὴ, γιὰτὶ αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ βάση, ἀπὸ ὅπου μπορεῖ νὰ ξεκινήσῃ γιὰ μιὰ ἀνοδικὴ πορεία πρὸς τὴν πληρότητα καὶ τὴν ὀλοκλήρωση. Ἀπαραίτητη προϋπόθεσις γιὰ τὴν πραγμάτωσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ εἶναι νὰ παύσῃ νὰ θεωρῇ τὸν

1. Περὶ. Jolivet R., op. cit., σελ. 309.—

2. *Homo viator*, σελ. 5, 6, 8, 10.

ἐαυτό του σὰν ἐγὼ καὶ νὰ συνδεθῆ με ἓνα ἄλλο πρόσωπο, με ἓνα σύ, τὸν πλησίον, δηλαδή με ἓνα ὄν ἐξ ἴσου ἐλεύθερο, ὅπως κι' ὁ ἴδιος. Ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη ποὺ διέπει τὴν ἔνωση τοῦ ἐγὼ με τὸν πλησίον δημιουργεῖ στὴ σκέψη καὶ στὴ δράση ὑπερατομικὴ προοπτικὴ καὶ ἐξουδετερώνει κάθε ἀπόπειρα τοῦ ἐγὼ νὰ περιχαρᾶκωθῆ σὲ μιὰ μόνωση, ὅπου θὰ ὑπνωτιζόταν με τὴ θεώρηση σκοπῶν ἀποκλειστικὰ ἀτομικῶν¹. Τὸ πρᾶγμα φαίνεται πολὺ καθαρὰ στὴν περίπτωση τῆς προσφορᾶς ἑαυτοῦ καὶ τῆς θυσίας. «Τὸ καλύτερο μέρος τοῦ ἑαυτοῦ μου, λέγει ὁ Gabriel, Marcel δὲν μοῦ ἀνήκει. Δὲν εἶμαι ἰδιοκτήτης του, ἀλλὰ μόνο ἀπλὸς θεματοφύλακός του»². Ἔτσι καταργεῖται ἡ σχέση κυρίου καὶ δούλου καὶ φιλοσοφικὲς ἀντιλήψεις ὅπως τοῦ Hegel, τοῦ Marx καὶ τοῦ Nietzsche πάνω στὸ προκείμενο θέμα δὲν ἔχουν καμμιά θέση. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα εἶναι σχέση ἀμοιβαίου σεβασμοῦ.

Ἡ θεώρηση τοῦ ἑτέρου ὄχι μόνο ἐκμηδενίζει κάθε μορφὴ σολιψισμοῦ, ἀλλὰ χρησιμεύει καὶ σὰν βάση γιὰ τὴ βεβαιότητα ἀναφορικὰ με τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐγὼ. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος παραμένει στὴ στενὴ περιοχὴ τοῦ ἐγὼ, νοιώθει πὼς δὲν εἶναι τίποτε. Βεβαιότητα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ του πετυχαίνει με τὴ θεώρηση τοῦ ἄλλου. Δὲν μπορῶ νὰ λάβω γνώση τοῦ ἑαυτοῦ μου, λέγει ὁ Gabriel Marcel, ἂν ὁ ἄλλος δὲν πάρῃ ἀπέναντί μου κάποια θέση καὶ δὲν δημιουργήσῃ μιὰ εἰκόνα, ποὺ νὰ με παρουσιάσῃ σὰν ὑπαρξὴ ξεχωριστή³. Βέβαια, αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ θεώρηση τοῦ ἄλλου ἀσκεῖ πάνω μου τέτοια τυραννία, ὥστε νὰ θέτῃ σὲ κίνδυνο τὴν ὑπαρκτικὴ μου αὐτονομία. Ὁ ἄλλος εἶναι ἀπλῶς ἓνα σκεῦος, ὅπου ἡ ὑπαρξὴ μου σὰν ἡχὼ προκαλεῖ ἀντήχησιν σὲ τρόπο ποὺ παίρνοντας συνείδησή της νὰ γνωρίζω τὸν ἑαυτό μου σὰν ὑπόσταση αὐθεντικὴ⁴. Ἡ σημασία ποὺ ἔχει ἡ θεώρηση τοῦ ἄλλου φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀκόμα κι' ἂν δὲν προκαλῆ τὴν πραγματικὴ ἐπέμβαση τοῦ ἄλλου, ἀποδίδει στὸν ἑαυτό του με τὴ σκέψη μιὰ τέτοια ιδιότητα, ὥστε νὰ μπορέσῃ με μέσο τὴν

1. Ibid., σελ. 9.

2. Ibid., σελ. 23.

3. Homo viator, σελ. 20.

4. Ibid., σελ. 21.

αὐτοθεώρησή του με τὴ μορφή τοῦ ἄλλου νὰ τὸν συλλάβῃ γνωστικὰ σὰν ὑπαρξὴ ἀληθινή. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Gabriel Marcel εἶναι ἀντίθετος πρὸς κάθε ὑποκειμενικὴ ἀντίληψη καὶ ἀπορρίπτει τὸ cogito τοῦ Descartes, γιατί βρίσκεται σὲ ἀντίθεση με τὰ δεδομένα τῆς ἐνεργοῦς ἐμπειρίας. Τὴν ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ αὐτοῦ τὴν θεμελιώνει πάνω στὸν ἀκόλουθο συλλογισμό: «Ὅταν σκέπτομαι, ἀποσύρομαι καὶ βγαίνω ἀπὸ τὸ ἐγὼ μου. Ἔτσι ὅμως ἀναδύομαι ὡς ἄλλος καὶ θεωρῶντας τὸν ἑαυτὸ μου ὡς ἄλλο, νοιώθω ὅτι ὑπάρχει»¹. Ἡ ὑπεροχὴ τῆς ὑπαρξὸς σὲ σχέση με τὴν οὐσία εἶναι θεμελιώδης θέση τοῦ ὑπαρξισμοῦ, ἀλλ' ὁ Gabriel Marcel δὲν φαίνεται ἀπόλυτα διατεθειμένος νὰ εὐθυγραμμισθῇ μ' αὐτὴ τὴν ἀποψη. Κάποιος δισταγμὸς τὸν κάνει νὰ ἀμφιταλαντεύεται ἀνάμεσα στὶς δυὸ λύσεις². Ὡστόσο παίρνει σὰν ἀφετηρία τὴ θεώρηση τοῦ ἄλλου με τὴ μορφή τῆς οὐσίας γιὰ νὰ τὴν ἀντιδιαστείλῃ με τὴ θεώρησή του στὸ δεύτερο πρόσωπο, ὅπου ἀναγνωρίζει ὄντικὴ ἰσοτιμία με τὸ ὑποκείμενο ποὺ θεωρεῖ. Ὅταν θεωρῶ τὸν ἄλλο στὸ τρίτο πρόσωπο, λέγει, τὸν βλέπω σὰν οὐσία, ἐνῶ ὅταν τὸν θεωρῶ στὸ δεύτερο πρόσωπο, τὸν βλέπω σὰν ὑπαρξὴ, ποὺ κύριο κατηγόρημά της εἶναι ἡ ἐλευθερία. Σὰν οὐσία ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀντικείμενο, πράγμα ποὺ δὲν ἐπιδέχεται καμμιά μεταλλαγή, ἐνῶ σὰν ὑπαρξὴ εἶναι ὄν ἐλεύθερο καὶ ἔχει κάθε δυνατότητα νὰ ξεπεράσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ πράγματος καὶ νὰ γίνῃ ὀλοκληρωμένη προσωπικότητα.

Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ πράγμα καὶ στὴν ἐλευθερία εἶναι ἴδια με τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ πράγμα καὶ στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Ἀφοῦ ἡ συνείδηση ὑπόκειται σὲ διαρκῆ μεταλλαγή καὶ μπορεῖ νὰ ἀναπτύξῃ ἐλεύθερη δράση, πῶς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι εἰλικρινής, νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτὸ του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι νὰ τοῦ ἔχουν ἐμπιστοσύνη; γενικώτερα, πῶς μπορεῖ νὰ ἀναλάβῃ ὑποχρεώσεις ἀπέναντι στὸν ἑαυτὸ του καὶ στοὺς ἄλλους, τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ πολυμορφία τοῦ πραγματικοῦ εἶναι τόσο μεγάλη κι' ὁ ἄνθρωπος μπροστὰ σ' αὐτὴν αἰσθάνεται δέος καὶ ἀγωνία;

1. *Etre et avoir*, σελ. 152.

2. *Ibid.*, σελ. 24. *Du refus à l'invocation*, σελ. 152. *Jolivet R.*, *op. cit.* σελ. 16, 306, σημ. 1.

ἄφοῦ δὲν εἶμαι οὐσία, δὲν μπορῶ νὰ εἶμαι βέβαιος πὼς μέσα σὲ λίγο χρόνο θὰ νοιώθω ὅ,τι καὶ σήμερα, πὼς θὰ ἔχω τὴν ἴδια διάθεση μὲ τὴ σημερινὴ καὶ πὼς θὰ μπορέσω νὰ κρατήσω τὸ λόγο ποὺ ἔδωσα σήμερα. Ἔτσι ὅμως ἡ εἰλικρίνεια διατρέχει κίνδυνο, γιατί ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ μπορεῖ νὰ συμβῆ. Ἡ θὰ θεωρήσω τὴ σκέψη καὶ τὴ δράση μου σὰν κάτι τὸ ἀμετάβλητο, πράγμα ποὺ σημαίνει ἀντίθεση μὲ τὸν ἑαυτό μου, ἄφοῦ εἶμαι ὄν ἐπιδεκτικὸ μεταλλαγῆς ἢ θὰ κάνω πράξη ἀντίθετη μὲ τὴν ἐσωτερικὴ μου διάθεση, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ψεύδομαι ἀπέναντι στὸν ἄλλο ποὺ ἀφορᾷ ἢ πράξη μου. Ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι πραγματικὸ γεγονὸς ἡ ἀνάληψη ἀμοιβαίων ὑποχρεώσεων ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μὲ μέσο μιᾶ σύμβαση, ποὺ συνάπτεται κάτω ἀπὸ χωρο - χρονικὲς συνθήκες ποὺ τοὺς διαφεύγουν, γιατί ἀπλούστατα δὲν μποροῦν νὰ τὶς προσδιορίσουν. Ἡ ἐξέλιξη τῶν ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν εἶναι ἀπρόβλεπτη καὶ ἀπροσδιόριστη, ὥστόσο ὅμως οἱ ἀνθρώποι ἀλληλοσυνδέονται χάρις στὴν ἐλεύθερη σκέψη καὶ δράση των μὲ ἀμοιβαῖες ὑποχρεώσεις μὲ σαφῆ συνείδηση τοῦ κινδύνου ποὺ ἀναλαμβάνουν. Ἡ ἀγνοία ὅμως τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς μορφῆς ποὺ θὰ πάρουν οἱ ἀντικειμενικὲς συνθήκες δημιουργεῖ στὸ ἄτομο ἀγωνία, γιατί ἡ πολυμορφία τοῦ δυνατοῦ εἶναι τόσο πλατεῖα, ταυτόχρονα ὅμως δίνει μεγαλύτερη ἀξία στὴν ὑποχρέωση τοῦ ἀτόμου καὶ στὴν ὑπόσχεσή του νὰ τὴν ἐκτελέσει, ὅπως κι' ἂν ἔχη τὸ πράγμα. Ὡστόσο στὸ βάθος τῆς ψυχῆς του κρύβεται μιᾶ ὑπερλογικὴ δύναμη, ποὺ κάνει δυνατὴ τὴν ἔξοδο τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τὴν ἀγωνία. Εἶναι ἡ ἐλπίδα. Χάρις σ' αὐτὴν ὁ ἀνθρώπος περιορίζει τὴν περιοχὴ τοῦ δυνατοῦ καὶ κατευθύνει τὴ νοητικὴ του συμπάθεια σὲ μιᾶ ἀρχὴ ὑπερβατικὴ ποὺ διέπει τὰ πράγματα. Ἡ ἐλπίδα προσανατολίζει τὸν ἀνθρώπο πρὸς τὴ θεότητα καὶ τοῦ δημιουργεῖ ἔντονο τὸ συναίσθημα τῆς ἀγάπης, γιατί ἡ θεότητα εἶναι ἡ ἀνώτατη ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης. Ἡ ἐλπίδα κάνει τὸν ἀνθρώπο ἱκανὸ ὄχι μόνο νὰ ξεπεράσει τὴν ἰδέα τοῦ θανάτου, μὰ καὶ νὰ λάβῃ συνείδηση τῆς ἀξίας του ὡς ὄρου ποὺ ἂν ἔλειπε, ἡ ἐλπίδα θὰ ἦταν ἀδύνατη. Ἡ δυνατότητα τοῦ θανάτου καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ἀνθρώπος χάρις στὴν ἐλευθερία του μπορεῖ νὰ τὸν δεχθῆ ἀκόμα καὶ μὲ τὴ θέλησή του, τὸν ὀδηγοῦν στὴν ἀπελπισία. Ἡ ἔξοδος ὅμως ἀπὸ τὴν ἀπελπισία εἶναι δυνατὴ χάρις στὸν προσανατολισμό, ποὺ τοῦ δίνει ἡ ἐλπίδα πρὸς

ένα άθάνατο Σύ, τή Θεότητα, πού και τις άξίες διασφαλίζει και τήν πίστη τοῦ δημιουργεῖ και τοῦ δυναμώνει. Πίστη και άλήθεια εἶναι ένα και τὸ ἴδιο πράγμα. Ἡ μεταφυσική άνοίγει διάπλατα τὸ δρόμο πρὸς τή μυστικοπάθεια και ἀπό ἔρευνα αντικειμενική μεταβάλλεται σέ διάλογο μέ τή Θεότητα και σέ προσευχή¹. Ἔτσι ὁ άνθρωπος ξεπερνάει τήν ἰδέα τοῦ θανάτου και ὀδηγεῖται στήν παραδοχή τῆς άθανασίας. Ἄν ὁ θάνατος ἦταν ἡ ὑπέρτατη πραγματικότητα, οὔτε ἡ ζωή θά εἶχε άξία, μα οὔτε και οἱ άξίες της θά εἶχαν νόημα. Ἡ άπελπισία εἶναι μιὰ κατάσταση πραγματική, κατάσταση ὁμως μεταβατική και ἡ θεραπεία τοῦ ανθρώπου ἀπ' αὐτήν ανάγεται στήν ἐλπίδα, πού και τήν πίστη στή θεότητα διασφαλίζει και τήν ἐπικοινωνία του μαζί της κάνει δυνατή.

Κριτικές παρατηρήσεις στή φιλοσοφία τοῦ Gabriel Marcel

Στήν ὑπαρξιστική φιλοσοφία τοῦ Gabriel Marcel θά μπορούσαν νά γίνουν οἱ ακόλουθες κριτικές παρατηρήσεις.

α) Ἡ ἄρνηση τοῦ καρτεσιανοῦ *cogito* δημιουργεῖ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες. Κατά τόν Gabriel Marcel μόνο ἡ περιαγωγή τοῦ ὑποκειμένου στήν κατάσταση τοῦ ἑτέρου δημιουργεῖ τή δυνατότητα τῆς ὑπαρξης. Αὐτὸ ὁμως δέν εἶναι σωστό, γιατί καταργεῖται ἡ άμεση μέ τήν ἐνδοσκόπηση δυνατότητα τοῦ ὑποκειμένου γιά τή διαπίστωση τῆς ὑπαρξης τοῦ ἐγώ. Ἄν ὑπαρξη σημαίνει συνείδηση και ἐλευθερία κι' ἄν ἡ θεώρηση τοῦ ὑποκειμένου σὸ τρίτο πρόσωπο εἶναι μετατροπή του σέ πράγμα, δέν ὑπάρχει κίνδυνος, καταργώντας τή θεώρηση τοῦ ὑποκειμένου ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του, νά θεωρήσει τόν ἑαυτό του ὡς πράγμα και νά παραποιήσει τήν πραγματική του ὑπόσταση;

β) Ἄναγνώριση ὑπεροχῆς στήν ὑπαρξη σχετικά μέ τήν οὐσία. Βέβαια, στήν άποψη αὐτή ὁ Gabriel Marcel δέν εἶναι ἀποφασιστικός και ριζικός. Ὅπως κι' ἄν ἔχη τὸ πράγμα ὁμως, ἐνεργεῖται μιὰ ἀντιστροφή στή σχέση τῶν ἀρχῶν. Ἡ ὑπαρξη εἶναι συνέπεια τῆς οὐσίας και χωρὶς τήν ἀντίστοιχη οὐσία λόγος γιά ὑπαρξη τῶν ὄντων δέν μπορεί νά γίνη.

1. Παρ. Jolivet R., op. cit., σελ. 324.